

במדבר י"ג י"ד

חטא העגל וחטא המרגלים הם שני חטאים קרדינאליים של בני ישראל במדבר. בשניהם היתה הפרה של ברית, בשניהם ביקש ה' לכלות את העם, ובעקבות שניהם היה על העם לשאת באובדן – בחטא העגל היה זה אובדן הלוחות הראשונים החרותים באצבע אלוהים והמרתם בלוחות כתובים בידי משה. האובדן שהסב חטא המרגלים הביא מפרשים שונים לראות בשני פרקי הסיפור שבספר במדבר קו פרשת מים בתורה. פרשת המרגלים חוללה שינוי בתכנית האלוהית ותפנית במהלך מסעם של בני ישראל לארץ כנען. בעקבות פרשה זו, הנחלת ארץ ישראל נדחתה בארבעים שנה עד שייתם דור יוצאי מצרים, ורק בניהם שנולדו במדבר הם שיירשו את הארץ.

חז"ל ראו בחומרה רבה את חטאם של בני ישראל בפרשת המרגלים והעניקו לו עוצמה מעבר לזמן ולמקום שהתרחש. על הפסוק **וַתִּשָּׂא כָּל-הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת-קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא (י"ד 1)** "אמר רבא בשם רבי יוחנן: אותו הלילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה: אתם בכיתם בכיה של חינום ואני קובע לכם בכיה לדורות" (תענית כ"ט ע"א). ואכן המשנה ייחסה לט' באב את היום בו חלה הגזירה המענישה את בני דור המדבר בעקבות חטא המרגלים; והטעינה על יום זה בקטטרופות לאומיות מקורותיו של עם ישראל:

"חמישה דברים אירעו את אבותינו ... בתשעה באב:

נגזר על אבותינו של ייכנסו לארץ

ונחרב הבית בראשונה

ובשניה

ונלכדה ביתר (המבצר האחרון של לוחמי בר כוכבא)

ונחרשה העיר (ירושלים בעקבות דיכוי מרד בר כוכבא)" (תענית ד' ו')

בדיון ביחידה זו נבקש לברר – במה חטאו המרגלים? במה חטאו בני ישראל? האם העונש האלוהי הוא מידתי? ועוד נעסוק בפרשת המעפילים שבהמשך לחטא המרגלים, לעונשו ולסיפור כולו בפני משה בספר דברים.

מתי אירע סיפור המרגלים

ראשית נעיר כי אף שמקובל כך לכנות את פרקים י"ג י"ד שבספר במדבר, השורש ר.ג.ל אינו מצוי בהם. שנים עשר האיש שנשלחו לכנען מכונים "תרים" וכן גם משימתם – לתור; ויש שראו בנקיטת לשון זו ענין מהותי וחשוב.¹ מתוך הרגל נמשיך לכנות כך את הפרשה.

סיפור המרגלים אירע בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים. ניתן ללמוד זאת מהסיפור של תחילת מסעי ישראל מהר חורב: **יָא וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֲדָשׁ נִעְלָה הָעֵנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת. יב וַיִּסְעוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינִי וַיִּשְׁכְּנוּ הָעֵנָן בְּמִדְבַּר פָּאָרָן. יג וַיִּסְעוּ בְּרֵאשִׁיטָה עַל-פִּי ה' בַּיּוֹם הַהוּא (במדבר י' 11 – 13).**

¹ כך למשל סמט א, עיונים בפרות השבוע ויקרא במדבר דברים, ירושלים תשס"ב, עמ' 189 – 197.

אם כן, השנה ידועה. אך האם יש בסיס לקביעת חז"ל שהגזירה לא להיכנס לארץ אירעה בתשעה באב? נבדוק את ציוני הזמן בסיפור ובהקשרו:

מהפסוק הנ"ל נמסר כי המסע החל בכ' באייר (שהלוא החודש השני הוא אייר).

לפי במדבר י' 33 עברו עוד שלוש הימים: וַיִּסְעוּ מִהָרַ הַ דָּרָךְ שְׁלֹשַׁת יָמִים וְאַרְוֹן בְּרִית-ה' נִסַּע לְפָנֵיהֶם דָּרָךְ שְׁלֹשַׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה. ואם כך אנו בכ"ב באייר.

על אכילת הבשר שהוריד ה' לישראל נאמר בי"א 20 – 21: לֹא יוֹם אָחַד תֹּאכְלוּן וְלֹא יוֹמִים וְלֹא חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרֵה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם. כַּ עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר-יֵצֵא מֵאֶפְקֹם עֵתָה אֲנִי בְכ"ב בְּסִיוֹן.

המרגלים שבו לאחר 40 יום משליחותם לפי במדבר י"ג 25: וַיָּשׁוּבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֶּץ אַרְבָּעִים יוֹם וְהִגַּעְנוּ לַחֹדֶשׁ + 11 או 10 ימים (שכן חודש עברי הוא בן 29 יום או 30 יום). כלומר עוד 11 יום מכ"ב בתמוז אם כך אנו בד' באב.

אם מחשבים רק את הזמנים הנזכרים בסיפור, המועד מצוי קרוב לט' באב, ובכל זאת במרחק חמישה ימים ממנו.

מעניין שגם חורבן בית ראשון, שאף את זמנו ייחסה המשנה לט' באב, לא אירע במועד זה אלא יומיים קודם לכן – וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשַׁבָּעָה לַחֹדֶשׁ הָיָא שְׁנַת תְּשַׁע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמִלְךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב-טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם. ט וַיִּשְׂרַף אֶת-בֵּית-ה' (מל"ב כ"ה 8 – 9).

ונראה שנקטו כאן חז"ל בכלל של "להתאבל יותר מידי אי אפשר". לא ניתן להפוך כל יום ויום לצום ותענית כזכר לאסון שאירע באותו תאריך. על בסיס הכלל הזה אוחדו כל ימי הזיכרון לארבעה צומות שנתיים שט' באב הוא העיקרי והחמור שבהם (ג' בתשרי, י' בטבת וי"ז בתמוז הם השלושה הנוספים).

מה חמור כל כך בחטא המרגלים שהעונש עליו "זכה" להימנות עם קטסטרופות לאומיות?

ובאמת, מה רוצים מהמרגלים? כששלח אותם משה הם נתבקשו לענות על מספר שאלות, וכששבו ודיווחו הם ענו על כולן. השאלות היו:

וְרָאִיתֶם אֶת-הָאָרֶץ	מֵה-הוּא	וְאֶת-הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ	הַחֲזִק הוּא
		הַרְפָּה	
	יֵט וְמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהּ	הַמְעַט הוּא אִם-רַב	
			הַטּוֹבָה הוּא אִם-רָעָה

וְמָה הָעָרִים אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בְּהֵנָה
הַבְּמִחְנִים אִם בְּמִבְצָרִים.

כַּ וְמָה הָאָרֶץ   הַשְּׂמִנָה הוּא אִם-רָזָה

וְהִתְחַזְקֶתֶם וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יָמֵי בְכוּרֵי עֲנָבִים

הַתְּשׁוּבוֹת נִיתְּנוֹת בַּהֲתָאֵם:

כִּי וַיִּסְפְּרוּ-לוֹ וַיֹּאמְרוּ:

<p>כִּי אָפֶס כִּי-עַז הָעֵם הַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצִרוֹת גְּדֹלַת מָאֵד וְגַם-יְלֵדֵי הָעֵנֶק רָאִינוּ שָׁם. כִּי עָמְלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי ...</p>	<p>בָּאֵנוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הִוא זָה-פְּרִיָּהּ.</p>
---	--

הַמְּרַגְלִים נִשְׁאָלוּ עַל הָעֵם וְעַל הָאָרֶץ וְהַשִּׁיבוּ עַל הָאָרֶץ וְעַל הָעֵם, וְאָף נִעֲנֶה לְמִשְׁמִיחָה לְהַבִּיא מִפְּרֵי הָאָרֶץ כַּמְּסוּפֵר בִּ"ג 23: וַיִּבְאוּ עַד-נַחַל אֲשַׁכַּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוּרָה וְאֲשַׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׁאַהֻּ בְּמוֹט בְּשָׁנָיִם וּמִן-הָרְמָנִים וּמִן-הַתְּאֵנִים. נִשְׁיָאֵת אֲשַׁכּוֹל עֲנָבִים עַל מוֹט בִּשְׁל כּוֹבְדוֹ שֶׁל הָאֲשַׁכּוֹל

מְעִידָה עַל טוֹבָה וּפּוֹרִיאוּתָהּ שֶׁל הָאָרֶץ, וְעַד הַיּוֹם זֶהוּ סִמְלוֹ שֶׁל מִשְׂרַד הַתִּיירוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִי.

הָאֵם הִיָּה עַל הַמְּרַגְלִים לְדוּוּחַ מִשְׁהוֹ אַחַר מִמָּה שָׂרָאוּ עֵינֵיהֶם? גַּם מִשֶּׁה עֲצֻמוֹ הַצִּיָּג בְּפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יוֹשְׁבֵי כְנַעַן בְּאוֹפֵן דוּמָה: שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתָה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת-הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרִשֶׁת גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצָמִים

מִמֶּךָ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצִרֹת בְּשָׁמַיִם. בַּ עַם-גְּדוֹל וְרַם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֲתָה יֹדְעֵת וְאֲתָה שֹׁמְעֵת מִי יִתְיַצֵּב לְפָנָי בְּנֵי עֲנָק (דְּבָרִים ט' 1-2)

הַאֲמַנֵם דִּיוּחַ אוֹבֵיִיקְטִיבִי?

אִם אֲמַנֵם הַדִּיוּחַ נָקִי וְרַק מְשִׁיב בְּכַנּוֹת עַל שְׁאֵלוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה, מִדּוּעַ תְּגוּבַת הָעֵם כֹּל כֵּךְ נִסְעֵרְתָּ? בְּעֵצֶם מְנִיִן שֶׁתְּגוּבַת הָעֵם נִסְעֵרְתָּ? הַפְּסוּקַת הַבֵּא מֵיִיד אַחֲרֵי דִיוּחֵם שֶׁל הַמְּרַגְלִים, מוֹסֵר אֶת דְּבָרֵי כֹלֵב. אֵלֵא שֶׁפְּסוּקַת זֶה (30) פּוֹתַח בְּמִילִים: וַיְהִי כָּלֵב אֶת-הָעֵם. כֹּלֹמֵר מִשְׁהוֹ בְּדִיוּחַ יִצֵּר אֵי שֶׁקֵּט בְּמַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וְהִיָּה עַל כֹּלֵב לְהַשְׁקִיט אֶת הָעֵם לְפָנָי שִׁיּוּכַל לְדַבֵּר.

הָאֵם זֹו אֲשַׁמְתֶּם שֶׁל הַמְּרַגְלִים שֶׁהָעֵם נִרְעַשׂ?

כִּדִּי לְבַרֵר זֹאת, נִצְטַרֵךְ לְרַאוֹת אֶת שְׁתֵּי הַפְּעָמִים הַנוֹסְפוֹת שֶׁבִּהֶן הַמְּרַגְלִים מְדַבְּרִים. הַפְּעַם הָרֵאשׁוֹנָה הִיָּתָה בְּפֶס' 27 – 29 בְּהֵם דְּנוּ לְעֵיל. בְּפַעַם הַשְּׁנִיָּה (בְּפֶס' 31), בְּתַגּוּבַת הַמְּרַגְלִים אֶל כֹּלֵב, מִגְּמַתֶּם נַחֲשַׁפְתָּ; הֵם אֵינָם מְדַבְּרִים עוֹד כַּמְדוּוּחִים בְּאוֹבֵיִיקְטִיבִיּוֹת עַל מִצַּב הָאָרֶץ וְעַל הָעֵם הַיּוֹשֵׁב בָּהּ, אֵלֵא מְגִלִים אֶת עַמְדַתֶּם וְאוֹמְרִים בְּמִפּוֹרֵשׁ: וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נֹכַל לְעֵלוֹת אֶל-הָעֵם כִּי-חֲזַק הִוא מִמֶּנּוּ

(31). בשל גילוי דעתם בדיבורם השני, כדאי לבדוק בדבריהם הראשונים, אם בכל זאת ניכר בהם יסוד שנסך בעם מורך לב וחשש מפני משימת כיבוש הארץ.

נחמה ליבוביץ סבורה, בעקבות פרשנים, שמילת המפתח בדבריהם היא המילה אָפֶס. במילה זו הפקיעו עצמם מגדר מרגלים המדווחים לשולחם ונעשו ליועצים. כל טובה של הארץ לא יועיל, על פי דברי המרגלים, אם העם היושב בה עז, ועריו בצורות וגדולות מאד ואף ילידי ענק יש שם.²

מדוע? מה יש במילה "אפס"?

בלשון ימינו אפס = 0, ספרה במתמטיקה. אנו משתמשים במילה "אפס" גם כדי לומר 'כלום' ולעיתים זוהי גם קללה שנועדה לגמד את היריב. גם בכנסת ישראל התנהל דיון בו הודיע ח"כ אחד לחברו – 'אתה אפס מאופס'. הכרות עם מילה והמחשבה שאנו מבינים את משמעותה, דווקא מקשה לעיתים להכיר בכך שברובד שפתי אחר – יש לה משמעות שונה.

בשפה המקראית ל"אפס" יש שלוש משמעויות:

אחת מהן, היא שהעניקה את השם לספרה אותה גילו מתמטיקאים ערבים בימי הביניים – אין.

השנייה – קץ. כך למשל אֵלֶיךָ גוֹיִם יָבֹאוּ מֵאֲפֶסֶי-אֶרֶץ (ירמיה ט"ז 19).

והשלישית משמעותה – אבל, רק.

אם כך, שתיים מהמשמעויות של המילה אינן בשימוש שגרתי בעברית בת ימינו, ועל כן

נצטרך להקשיב ברוב תשומת לב למילותיהם של המרגלים. כך הם אומרים בדיבורם הראשון בפס' 27 – 29: הגענו אל הארץ והיא פוריה, אבל, אין לנו סיכוי להיכנס אליה.

המילה אָפֶס במשמעותה כ'אבל', ומילותיהם של המרגלים שבאות אחריה, מבטלות את האפשרות להינות מטובה של הארץ. ואם כך, לא דיווח אובייקטיבי מוסרים כאן המרגלים, אלא הטיית דעת העם והחדרת פחד ומחשבה כי לא ניתן יהיה לכבוש את הארץ.

בדיבור השלישי והאחרון של המרגלים נחשף הלך רוחם של עשרת המרגלים ואולי אף חלק ממניעיהם:

וַיֵּצֵאוּ דְבַת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אֶרֶץ אֲכֹלֹת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-רָאיֵנוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מְדוֹת. לֹג וְשָׂם רָאיֵנוּ אֶת-הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק

² ליבוביץ נ, עיונים חדשים בספר במדבר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 169 – 170. ור:

אָפֶס	1 וְזִמְחָה אָן: 6-10, 12, 13, 15-29
אָפֶס	במדבר 13
אָפֶס	במדבר 14
אָפֶס	במדבר 15
אָפֶס	במדבר 16
אָפֶס	במדבר 17
אָפֶס	במדבר 18
אָפֶס	במדבר 19
אָפֶס	במדבר 20
אָפֶס	במדבר 21
אָפֶס	במדבר 22
אָפֶס	במדבר 23
אָפֶס	במדבר 24
אָפֶס	במדבר 25
אָפֶס	במדבר 26
אָפֶס	במדבר 27
אָפֶס	במדבר 28
אָפֶס	במדבר 29
אָפֶס	במדבר 30
אָפֶס	במדבר 31
אָפֶס	במדבר 32
אָפֶס	במדבר 33
אָפֶס	במדבר 34
אָפֶס	במדבר 35
אָפֶס	במדבר 36
אָפֶס	במדבר 37
אָפֶס	במדבר 38
אָפֶס	במדבר 39
אָפֶס	במדבר 40
אָפֶס	במדבר 41
אָפֶס	במדבר 42
אָפֶס	במדבר 43
אָפֶס	במדבר 44
אָפֶס	במדבר 45
אָפֶס	במדבר 46
אָפֶס	במדבר 47
אָפֶס	במדבר 48
אָפֶס	במדבר 49
אָפֶס	במדבר 50

מִן-הַנְּפִלִים וְנָהִי בְעֵינֵינוּ כְּחַגְבִּים וְכִן הָיִינוּ בְעֵינֵיהֶם (פס' 31 – 32).

באמירותיהם אלה שני דברים שאינם מתיישבים:

ראשית, יש בהם סתירה – כיצד יכולה להיות ארץ אוכלת יושביה ובכל זאת היושבים בה הם אנשי מידות? אנשי מידות גדלים במקום שהארץ מאפשרת זאת.

שנית, כיצד יודעים המרגלים שהם נראים כחגבים בעיני יושבי הארץ? האם שוחחו עימם שיחות אינטימיות על תפיסותיהם?

מהאמירה המפורשת שבתחילת פס' 32, כבר ברור שהמרגלים מוציאים דיבת הארץ רעה וכי אין הם מדברים עוד אל שולחם, אל משה, אלא פונים אל כל העם כדי לשכנעם. כאשר אדם מגזים ומשקר, מרוב רצון להטות את לב השומעים אליו, יש שהוא מגבב דברים שאינם מתיישבים זה עם זה.³ כך ניתן להסביר את הסתירה בדברי המרגלים, המבקשים להראות לעם בכל דרך את האבסורד והעדר הסיכוי שבכניסה לארץ כנען.

אבל מדוע? מה דחף את המרגלים לנהוג כך?

אין ספק שהמרגלים ראו ערים מבוצרות ועם של אנשי מידות; כזכור אף משה מתאר כך את כנען ואת העם היושב בה, אולם המרגלים שקעו לגמרי בפחד, וביקשו להשקיע בו גם את העם. משה בתארו את הארץ אליה עומדים בני ישראל להיכנס המשיך ואמר: **שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת-הַיַּרְדֵּן לְבָא לְרִשְׁתָּ גוֹיִם גְּדוֹלִים וְעַצְמִים מְמֹךְ עָרִים גְּדוֹלֹת וּבְצֻרֹת בְּשָׁמַיִם. בַּעַם-גְּדוֹל וְרַם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אֶתְּהָ יְדַעְתָּ וְאֶתְּהָ שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לְפָנָי בְּנֵי עֲנָק. ג יְדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא-הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אִשׁ אֲכָלָה הוּא יִשְׁמִידֶם וְהוּא יִכְנִיעֶם לְפָנֶיךָ וְהוֹרֶשְׁתֶּם וְהֶאֱבַדְתֶּם מִהָרַק פְּאֻשֶׁר דְּבַר ה' לָךְ (דברים ט' 1 - 3).** המרגלים השליכו מראייתם את עצמם על אנשי הארץ – הם הרואים את עצמם כחגבים ולגמרי ברור להם שזוהי גם ראייתם של יושבי הארץ אותם. אם כך, פחד, תחושות קטנות וחוסר אונים הן שהניעו את המרגלים להשפיע על בני ישראל כי לא כדאי לצאת למה שנראה בעיניהם כמשימת התאבדות – כניסה לארץ כנען.

האם ראוי שנגנה ונאשים אנשים שפוזזים? מדוע התורה מאשימה אותם?

מניין בכלל שהם מואשמים? לא רק שהעונש הלאומי, על כלל ישראל מוצג כמידה כנגד מידה אל מול ארבעים ימי התיור בארץ (י"ד 34), אלא שעשרת המרגלים עצמם נענשים במיתה מיידית (י"ד 37).

ניזכר כי המרגלים היו מנהיגי העם, כפי שנאמר בי"ג 2-3: **בַּשְּׁלַח-לָךְ אֲנָשִׁים וַיָּתְרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר-אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אֲבֹתָיו תִּשְׁלַחוּ: כָּל נָשִׂיא בְּהֵם. ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאָרָן עַל-פִּי ה' כָּלֵם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי-בְנֵי-יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. אלה נשיאים, ראשי בני ישראל, האמורים להיות מחוייבים אל ייעודו של המסע. מוטלת עליהם משימה להוביל את העם אל אותו ייעוד.**

יתירה מזאת, אלה מנהיגי דור שראה וחווה על בשרו את מעשי ה' – את עשר המכות, את קריעת ים סוף, את הובלת העם בענן ובעמוד אש, את האכלתם במדבר, את הוצאת המים, את הגנתו של אלוהים מול העמלקים. כיצד יכולים עתה המרגלים להתכחש לכל אלה, ולא להכיר בכוחו של ה'? נמיכות הקומה ומורך הרוח מצד

³ וראה נחמה לעיל עמ' 171.

אנשים שאמורים להוביל את העם מאכזב ומותיר ספק באשר ליכולותיו של דור זה לכבוש את ארץ כנען ולחיות כעם עצמאי בה.

המרגלים, אם כן, אשמים. אבל מדוע העם אשם?

תגובת העם לדברי המרגלים גררה את התפנית ההיסטורית במסעם של דור יוצאי מצרים: וּפְגַרְיֶכֶם אַתֶּם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה. לֹא וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רַעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנִשְׂאוּ אֶת-זְנוּתֵיכֶם עַד-תֵּם פְּגַרְיֶכֶם בַּמִּדְבָּר. לֹא בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר-תִּתְּתֶם אֶת-הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת-עֲוֹנוֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעַתֶּם אֶת-תְּנוּאַתִּי. לֹא אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי אִם-לֹא זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל-הָעֵדָה הָרְעָה הַזֹּאת הַנּוֹעֲדִים עָלַי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתְמוּ וְשֵׁם יִמְתּוּ (י"ד 32 – 35). דור זה לא ייכנס אפוא לארץ ישראל, הוא ינדוד במדבר לתכלית אחת בלבד – על מנת שימותו כל בני הדור ההוא ורק בניהם של יוצאי מצרים יזכו לרשת את ארץ כנען.

ראינו את מורך ליבם של המרגלים, את המאמץ שהשקיעו מול כלב ובקרב העם כדי להניאם מלעלות לארץ שהובטחה להם ע"י אלוהים. הבנו את חטא המרגלים. אולם במה אשם העם? נראה כי העם אשם בקבלה טוטאלית של דברי המרגלים, באיון וביטול כל מעשי ה' וניסיון שנעשו למענם עד כה ובהתכחשות מוחלטת הן לדרך שעברו והן לייעודם כממלכת כוהנים וגוי קדוש בהיותם עם היושב בארצו. תגובת העם לדיווח של המרגלים היא: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל-הָעֵדָה לוֹ-מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוֹ-מִתְּנוּ. ג וְלָמָּה ה' מִבִּיא אֶתְנוּ אֶל-הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בַּחֶרֶב נָשִׁינוּ וְנִפְנוּ יִהְיוּ לְבַז הַלֹּא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִמָּה. ד וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו נָתַןָה רֹאשׁ וְנִשְׁוָבָה מִצְרָיִמָּה (י"ד 1 – 4). לאחר שנה שלמה בה ישב העם למרגלות הר סיני, לאחר מעמד הר סיני וקבלת התורה, עדיין חוזר העם בתלונותיו על הרצון לחזור מצרימה. והפעם נושאת משאלתם אופי מעשי: נָתַןָה רֹאשׁ וְנִשְׁוָבָה מִצְרָיִמָּה, דהיינו, נמנה מנהיגות חדשה שתחזיר אותנו למצרים.

האם העונש מידתי?

בני ישראל כבר התלוננו בעבר, אפילו הביעו רצון לחזור למצרים – פגשנו תלונות אלה בשמות ט"ו וט"ז – במרה ובמדבר סין. אלוהים התייחס אל תלונותיהם בסבלנות ונענה להן – במתן מים, בהענקת המן וכיו"ב. מדוע כאן העונש קשה כל כך?

נראה כי הזמן והחוויות שמאחורי בני ישראל הם שהופכים את תגובתם לדברי המרגלים למאכזבת ומובילה לייאוש מהאפשרות שיחול בעם שינוי. כאמור בני ישראל נמצאים בשנה השנייה לצאתם ממצרים, הם אינם נמצאים חודש לאחר עזיבת חיי העבדות כמו בסיפור התלונות של ספר שמות. זהו עם שקיבל על עצמו את התורה וחזה בנוכחות האלוהית במעמד הר סיני, ובכל זאת מביע אי אמון הן ביכולותיו שלו כעם והן בכוחו של אלוהים לממש את הבטחותיו.

לא רק הביטחון באלוהים כשל במבחן, אלא גם קנה המידה של המציאות הריאלית. הדור שיכבוש את הארץ ייעזר אמנם בה', אולם בארץ הוא לא יהיה עוד תלוי בו כמו במדבר. כך למשל, לאחר שנכנסו בני ישראל לארץ שבת המן והם אכלו מתבואת הארץ (יהושע ה' 12). כיבושיהם לא יתאפיינו עוד בתלות פסיבית

באלוהים כמו בהיותם עבדים הנדרשים לגייס את כוחם כדי להשתחרר משיעבוד המצרים. אז קבע משה ה' **יְלַחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחְרְשׁוּן** (שמות י"ד 14). אולם עם כיבוש הארץ וההתנחלות בה יתנהלו בני ישראל בעזרת טכסיסייהם, כוחם, כושר עמידתם ואומץ ליבם בצד אמונתם בה'. עתה עם שליחת המרגלים, עוד לפני היציאה למלחמה, רוחו של העם רפה ואמונתו בכוחו ובאלוהיו מתאיינת. אין סיכוי שדור זה יהיה מסוגל לכבוש את הארץ. את עונשו של דור המדבר ניתן לראות פשוט כתוצאה הגיונית, אולי אף בלתי נמנעת, של התנהלותו. דור שנוהג בחוסר ביטחון ובחוסר אמונה, משליך את ייעודו ורוצה לחזור לעבדות, איננו דור שיכול למשימת כיבוש הארץ וההתנחלות בה.

סיפור אחר לגמרי? דברים א'

ביחידה שעסקה ביתרו כבר נתקלנו בשחזור שונה של הסיפור שבספר שמות. משה בנאומו הגדול אל בניהם של דור יוצאי מצרים, ארבעים שנה לאחר המאורעות מתאר בפתיחת ספר דברים את אירוע מינוי השופטים באופן שונה. גם על פרשת המרגלים מספר משה באותו נאום, וגם כאן מצויים הבדלים בין המאורע כפי שהוא מסופר בספר במדבר לבין מסירתו מפי משה בספר דברים.

ארבעה הבדלים בולטים נציג בדיון זה:

א. על פי ספר במדבר היוזמה לשליחת המרגלים היא של ה': **וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. בְּשַׁלַּח-לְךָ אַנְשִׁים וַיֵּתְרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר-אַנִּי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אַבְתָּיו תִּשְׁלַחוּ. כָּל נָשִׂיא בָהֶם (במדבר י"ג 1 - 2), ואילו לפי ספר דברים היוזמה היא של העם: **כַּב וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלַחְהָ אַנְשִׁים לְפָנֵינוּ וַיַּחְפְּרוּ-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ וַיָּשִׁבוּ אֵתְנוּ דַבֵּר אֶת-הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נָעַלְהָ-בָּהּ וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר נָבֵא אֱלֹהֵינוּ (א' 22).****

ב. בסיפורו של משה בדברים הוא משמיט את הוצאת דיבת הארץ בפי המרגלים **וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיֵּוֹרְדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֵתְנוּ דַבֵּר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ. כִּי וְלֹא אַבִּיתֶם לַעֲלֹת וַתִּמְרוּ אֶת-פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם (פס' 25 - 26).** זוהי השמטה מוזרה לאור העובדה כי בפסוקים הבאים ברור שדיווחם המרתיע של המרגלים היה בתודעתו של משה כששיחזר את הסיפור **כִּי וַתִּרְגְּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ ... כִּי אָנָּה אֲנַחְנוּ עֲלִים אַחֵינוּ הִמָּסוּ אֶת-לִבְבֵינוּ לֵאמֹר עִם גְּדוֹל וָרִם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בְּשָׁמַיִם וְגַם-בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם (א' 27 - 28).** כלומר גרסת דברים מכירה את אמירותים המרתיעות של המרגלים (אַחֵינוּ הִמָּסוּ אֶת-לִבְבֵינוּ), אך מצניעה זאת.

ג. משה מספר כי הוא שניסה לעודד את העם לבטוח בה' **וְאָמַר אֲלֵכֶם לֹא-תַעֲרָצוּן וְלֹא-תִירָאוּן מֵהֶם. ז' ה' אֱלֹהֵיכֶם הֵהִלֵּךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יְלַחֵם לָכֶם כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם (א' 29 - 30),** אף שבסיפור שבמדבר כלב, ואחר כך כלב ויהושע, הם הפונים אל בני ישראל, ולא מסופר על פנייה של משה אל העם. גם כאן ברור שמשה מודע לתפקידם המיוחד של כלב ויהושע, אותם הוא מזכיר בפס' 36 ו 38 בנאומו שבדברים.

ד. משה מייחס את העונש שהוטל עליו אישית – לא להיכנס לארץ כנען – בשל פרשת המרגלים: **לֹא גַם-בְּי הַתְּאֲנָף ה' בְּגִלְלֶכֶם לְאמֹר גַּם-אֶתְּהָ לֹא-תִבְאֵ שָׁם. לֹא יְהוֹשֶׁעַ בֶּן-נּוּן הָעֵמִד לְפָנֶיךָ הוּא יְבֹא שְׁמָה אִתּוֹ חֵזֶק כִּי-הוּא יִנְחֲלֶנָה אֶת-יִשְׂרָאֵל.** (פס' 37 - 38). במדבר כ' מסופר על אירוע אחר שבעטיו לא נכנס משה לארץ. ובעניין זה נעסוק בהרחבה ביחידה על פרק כ'. ניתן למצוא מגמות משותפות לכל ההבדלים הללו. בנאומו מטיל משה אחריות כבדה על העם, ללא נסיבות מקלות - היוזמה למרגלים באה מהם, הם גילו מורך רוח למרות שהמרגלים סיפרו על טובה של הארץ; ואילו את עצמו מציג משה כפעיל בניסיון להשפיע על העם לבטוח בה' ובהובלתו את העם לארץ המובטחת וכמי שנפגע בשל התנהגות העם. כיצד נסביר הבדלים אלה?

הערה דיקטית: גם כאן נדבוק בהצעה שהעלינו ביחידה שעסקה ביתרו (שמות י"ח) ולא נציג את שיטת המקורות כפיתרון אפשרי להבדלים הנ"ל. מורה המבקש ללמד כבר בכיתה ז' את ביקורת המקרא ולהתחיל בלימוד זה דווקא על כתובים מן התורה, יוכל להיעזר בפירושו משה וינפלד בעולם התנ"ך.⁴ עם זאת נזכיר כי בכיתה י' כוללת תכנית הלימודים במקרא הן את סיפור מציאת ספר התורה ע"י יאשיהו במל"ב כ"ב והן את דברים י"ב העוסק בריכוז הפולחן. לנו נראה כי נכון יותר לעסוק בשאלת חיבורו של ספר דברים בשלב של יותר ובאופן מעמיק יותר בשנה הראשונה של החטיבה העליונה. אנו רואים את תפקיד ההוראה בכיתה ז', לעמוד עם הלומדים על ההבדלים בין דברים לבין החומשים הקודמים לו, אך עדיין להציע פתרונות במסגרת התפיסה המסורתית.

כיצד, אם כך, נסביר את ההבדלים שבין סיפור המרגלים בספר במדבר לבין סיפור המרגלים בנאום משה בדברים?

פירוש מקובל לשאלת היוזמה לשליחת המרגלים הוא הפירוש ההרמוניסטי לפיו תחילה ביקשו בני ישראל לשלוח מרגלים ביוזמתם, כמסופר בדברים, משה הביא את יוזמתם זו לפני אלוהים שאישר אותה כפי שמסופר בספר במדבר.

אפשר להציע שני מניעים של משה לספר את פרשת המרגלים באופן שבחר בספר דברים – מניע אחד קשור לנסיבות ולזמן של העם ומניע שני קשור לנסיבות האישיות שלו. ואין המניע האחד מוציא את חברו. משה מדבר עתה אל דור הבנים של יוצאי מצרים, אל הדור שעליו מוטלת המשימה להיכנס לארץ, לכבשה ולהתנחל בה. הוא מבקש שפרשת המרגלים תותיר לקח עבור הדור החדש וכי שגיאות העבר לא יחזרו. הוא אינו מעוניין להציג את הסיפור כך שבני הדור יוכלו להטיל את האשמה בדחיית הכיבוש על המרגלים או על ה'. הוא מבקש להציג נסיבות (מהימנות ונכונות כשלעצמן) בהן חלשה אמונתם של דור יוצאי מצרים ולכן לא יכלו להיות ראויים לרשת את הארץ. הוא מבקש לחזק את בני הדור הנוכחי העומד בפני משימת כיבוש הארץ ולהזהירם לבל יפלו במלכודת מורך הלב וקוצר האמונה שגזלה מאבותיהם את הנחלת הארץ. משה מבקש להוציא מראש עוקצם של נימוקים התולים את המאורעות בנסיבות ייחודיות ובאנשים מסויימים, כך יוכל

⁴ וינפלד מ (עורך ראשי), **דברים (עולם התנ"ך)**, תל אביב 1994, עמ' 34 – 37.

הדור הנוכחי להקיש מההתרחשויות על עצמו, ולא יראה בהיסטוריה אירועים ייחודיים בלתי רלוונטיים לתקופתו.

ובאשר לאופן בו מציג משה את עצמו - יש שפירשו גם כאן פירוש הרמוניסטי וטענו כי אכן, בעקבות פרשת המרגלים, ה' שלל ממשה את הכניסה לארץ, כפי שמספר משה בדברים א'. אולם, עונש זה היה תלוי ועומד והתגשם והתממש בעקבות פעולתו של משה – הכאת הסלע ולא דיבור אליו, כמסופר במדבר כ'. ניתן להציע פירוש נוסף הרואה את משה האדם. משה יודע כי זהו נאום הפרידה שלו וכי לא ימשיך עם בני ישראל במסע אל כיבוש הארץ. הוא ייאסף אל עמיו בעבר הירדן. נוכל להציע כי משה ככל אדם, רוצה להותיר את רישומו בזיכרון של דורות הבאים. הוא מבקש להיזכר בכישורי המנהיגות שלו, ביכולתו להשפיע על העם, ותוך ריכוך הנסיבות בהן לא נתאפשרה כניסתו לארץ. הוא מצייר את תמונת עצמו כפי שהיה רוצה שתיזכר, תמונה המבוססת על עוצמתו כמנהיג. אמנם באירוע המרגלים עצמו, עוצמתה זו לא באה לידי ביטוי בדבריו אל העם, אולם גילויה משתקפים בפנייתו לה' שביקש ללכת לגמרי את העם (י"ד 13 – 20).

סיפור המעפילים: שלוש השבועות וההיפוך של ביאליק ולוין קיפניס

נהוג לכנות את במדבר י"ג י"ד "סיפור המרגלים" אף שכבר עמדנו על כך שהשורש ר.ג.ל אינו מופיע בו. הפרשה מסתיימת בהתרחשות שזכתה לכינוי "סיפור המעפילים" (י"ד 39 – 45). כינוי המבוסס על פועל שאכן מצוי בסיפור (וַיַּעֲפִילוּ: לַעֲלוֹת אֶל-רֹאשׁ הָהָר וְאָרוֹן בְּרִית-ה' וּמֹשֶׁה לֹא-מָשׂוּ מִקָּרֵב הַמַּחֲנֶה במדבר י"ד 44) ושהופעתו בפסוק זה היא יחידאית במקרא.

אחת מתוצאות הסירוב לעלות לרשת את ארץ כנען היא מטמורפוזה של הצו האלוהי – הצו מתהפך מחיוב לשלילה: הצו עָלֶה יֵרֶשׁ (דברים א' 21), מתהפך ל לֹא תַעֲלוּ (דברים א' 42), ומעתה, למשך ארבעים שנה, חל איסור על הכניסה לארץ (במדבר י"ד 30 – 35). המצווה נהפכת באופן זמני לעבירה, והניסיון לעלות לאור היפוך ההוראות הוא עתה חטא בזדון וַתִּמְרוּ אֶת-פִּי ה' וַתִּזְדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה (דברים א' 43).⁵

ההעפלה אל ההר, הניסיון להיכנס לארץ מייד לאחר פרשת המרגלים, היא אפוא חטא בסיפורנו. עניין תרבותי ושל זהות יש בשאלה כיצד הפך מושג ההעפלה לסמל של אומץ ותעוזה בימים שקדמו להקמת מדינת ישראל. בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים המעפילים הם אותם יהודים, חלקם הגדול ניצולי שואה, שביקשו להגיע ארצה למרות חוקי המנדט הבריטי. חוקים אלה הגבילו מאד מספר העולים לארץ ישראל. אנשי הפלמ"ח והפלי"ם, אנשי ארגון עלייה ב' ארגנו אניות מאירופה לארץ ישראל והובילו אותן בחשאי מתחת לאפם של השוטרים הבריטיים לחופי הארץ.

המעפילים הסתכנו בלכידתם, הושבתם במחנות בעתלית או בקפריסין והחזרתם לאירופה. לדיוננו, מעניין השם "העפלה" שנבחר למפעל הציוני להעלות לארץ ישראל יהודים מהתפוצות כנגד המנדט הבריטי. אין זה מקרי כי זהו השם שנבחר למפעל זה; יש בו התרסה כנגד הצו לא לעלות; אלא שבמחצית הראשונה של המאה העשרים נותן הצו איננו אלוהים, אלא שלטון בשר ודם.

אולם אין כאן רק המרה של נותן הצו, השם מבטא גם מרי של התנועה הציונית בצו 'לא לעלות'. מדוע? איך קשור סיפור המרגלים ובעקבותיו סיפור המעפילים המקראי בתחושה של מקימי המדינה ואבות המפעל הציוני

⁵ ראו שלו מ, גלות וגאולה חלק ראשון, ירושלים תשנ"א, עמ' 60.

שעליהם למרוד, להפר צו אלוהי? כאן עלינו להכיר את אחד הטקסטים שקיבלו מעמד מחייב ביהדות המבורתית – בתלמוד הבבלי כתובות קי: קי"א.

שלוש השבועות

לאחר חורבן בית שני וכישלון מרד טריינוס ומרד בר כוכבא הבינו בני המאה השלישית לספירה את נסיבות היסטוריות כמבטאות את רצונו של אלוהים לא לעלות לארץ ישראל. בסיפור מפורסם על רבי זירא ורב יהודה בכתובות ק"י ע"ב וקי"א ע"ב אנו למדים:

ר' זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל
דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה [רבי זירא היה
משתמט מרב יהודה שרצה לעלות לארץ ישראל, שאמר רב יהודה כל העולה מבבל
לארץ ישראל עובר בעשה]

רבי זירא (שהיה תלמידו של רב יהודה אמורא בבלי ומקים ישיבת פומפדיתא) היה משתמט מרב, רב יהודה, כי רצה לעלות לארץ ישראל. היינו חושבים לרגע, בשל המבנה המעורפל של התחביר הארמי, כי מי שרצה לעלות הוא רב יהודה ורבי זירא, תלמידו שכנראה רוצה להישאר בבבל, מתבייש לפגוש ברבו העושה מעשה חלוצי. הבנה זו וודאי הגיונית לאור הקשרו של הסיפור במסכת כתובות, שכן הדיון הקודם למפגש בין רבי זירא לרב יהודה מביא ברייתא שזו לשונה:

ת"ר לעולם ידור אדם בא"י אפי' בעיר שרובה <עובדי כוכבים> {גוים} ואל
ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי
שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה

מה רבה, על כן, ההפתעה כשמתברר שרב יהודה סבור שהעולה מבבל לארץ ישראל עובר על עבירת עשה. כלומר המבקש לעלות לארץ ישראל הוא רבי זירא ורבו – רב יהודה מתנגד לכך. להוכחת דבריו משתמש בתחילה רב יהודה בירמיה כ"ז 22, אולם הוא ממחר לעבור למדרש ידוע משיר השירים. במגילה זו מופיעה שלוש פעמים המשפט: **הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם-תִּעְרִירֶנּוּ וְאִם-תִּעֲוֹרְרֶנּוּ אֶת-הָאֱהָבָה עַד שְׁתַּחֲפֹץ** (שה"ש ב' 7, ג' 5, ח' 4). חז"ל שפירשו את שיר השירים באופן אליגורי ראו במשפט זה שיה בין הקב"ה לבין כנסת ישראל. לפי המדרש מתייחסים שלושת הפסוקים החוזרים לשלוש שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל. ומה תוכן השבועות?

ורב יהודה? כתיב קרא אחרינא [כתוב פסוק אחר] (שה"ש ב' 7)
"השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה" וגו' ורבי
זירא? ההוא שלא יעלו ישראל בחומה [פסוק זה איננו יכול להיות בסיס
הלכתי למניעת עלייה משום שהוא עוסק בעלייה "כחומה", כלומר
בעליית המונים, ואילו רבי זירא עולה יחיד]. ורב יהודה? השבעתי
אחרינא כתיב [יש עוד פסוק של השבעה והוא מכונן נגד עליית יחידים]
ורבי זירא? ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוסי ברבי חנינא דאמר [אנו
נזקקים לפירוש של רבי יוסי ברבי חנינא שפירש את כל שלוש
השבועות] ג' שבועות הללו למה? אחת, שלא יעלו ישראל בחומה,

ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא ימרדו באומות
העולם, ואחת, שהשביע הקדוש ברוך הוא את <העובדי כוכבים>
{אומות העולם} שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי⁶

ניתן להבין כי חלק מחכמי המאה השלישית, פירשו את התבוסות הקשות בחורבן בית שני, במרד טריינוס
ובמרד בר כוכבא, כהשתקפות רצונו של האל בהיסטוריה. על פי פירוש זה, אלוהים אינו מעוניין בכינונה של
ממלכת יהודה (או מדינת ישראל) ומבקש, אף משביע, את כנסת ישראל לבל יעלו לארץ ישראל בעליות
המוניות, וכי ישבו בארצות גלותם וישתעבדו לאומות העולם. הגנה מסוימת ניתנת לעם ישראל בשבועה
השלישית המכוונת לאומות העולם – שלא ישעבדו את ישראל יותר מידי. כל השבועות הללו תוקפן יפה עד
"שתחפץ". כלומר בבוא הרגע המתאים תוכל "האהבה" להתעורר. רגע זה, לדעת חלקים מהאוקלוסייה
החרדית הלא ציונית, טרם הגיע, ועל כן הקמתה של מדינת ישראל הוא מרי כנגד הרצון האלוהי.⁷
כדי לחולל תנועה לאומית יהודית, כדי להעזיז ולעלות "בחומה" (או "כחומה") היה על חלק מהמאמינים ברעיון
הציוני לצאת כנגד התפיסה שיש להמתין לצו אלוהי או לבואו של משיח.

וכך כותב המורה ואיש הרוח מרדכי שלו:

...ברור ללא ספק שהמסורת היהודית הגלותית לא גידלה טיפוס יהודי בעל כוח פסי וגבורת נפש שיהיה
מסוגל לממש את קיבוץ הגלויות או לכבוש את ארץ ישראל, או אפילו להגיע להישג התיישבותי – פוליטי
בדרכי שלום בארץ ישראל.

מכיון שניצחה הגישה של ג' השבועות ואי עלייה כחומה לארץ ישראל, נוצר הכרח היסטורי – דיאלקטי
בניכור מהיהדות המסורתית, כדי להתגבר על האיסור.
הכוונה ליהודים שחרטו על דגלם פעילות במישור הרציונלי – ריאלי לשם התקבצות מאורגנת של העם
היהודי בא"י ורכישת עצמאות לאומית באמצעים התיישבותיים פוליטיים וצבאיים.

...

הציונות לא חוללה את הניכור. זוהי עובדה שעלינו לחזור ולהדגיש. תהליך החילון החל ביהדות בערך
באמצע המאה השמונה עשרה. ... תהליכי החילון התפשטו במערב ובמזרח אירופה והציונות הייתה, במידה
רבה, תוצאתם ולא סיבתם.

...

הניכור, החלקי בשלביו הראשונים, שיחרר את החשיבה היהודית מכבלי האיסור ואיפשר פעולה במישור
הרציונלי – ריאלי. לכן אנו רואים את צמיחת הציונות כתוצאה של הניכור.⁸

השתקפות המרי הציוני בכתבים מראשית ימיה של הציונות

בשנת תרע"ט (1919) עוד לפני חוקי הספר הלבן של המנדט הבריטי, ועוד בטרם הוקם המוסד לעלייה ב'
שתפקידו היה להעלות מעפילים לארץ ישראל, כתב לוין קיפניס את השיר הבא:

⁶ המתעניינים וודאי ישמחו לדעת כי רבי זירא הצליח בוויכוח עם רבו ללמד זכות על עלייתו כיחיד, והוא אכן עלה לארץ ישראל.

⁷ וראו שלו, עמ' 92 – 103.

⁸ שלו מרדכי, גלות וגאולה חלק ג', ירושלים תשנ"ח, עמ' 249 – 250.

מילים: לוי קיפניס
לחן: חנינא קרצ'בסקי

נהין לרום! נהין לרום!
הטרם תראו דרך זו סלונג?
אחד פתאום נפל לתהום –
קרנן ראשון אה לא אחרון הוא.

העפילו! העפילו!
אל ראש ההר העפילו!
...

ירמז השיא! ירמז השיא!
אחד נפל. האין רוחו חי בנו?
האח, נמריא לנוף הצבי,
נעפיל, הנצחון איתנו.

העפילו! העפילו!
אל ראש ההר העפילו!
...

אל ראש ההר! אל ראש ההר!
הדרך מי יחסם לפדויי שבי?
מעבר הר הן זה מכבר
רומזת לנו ארץ צבי.

העפילו! העפילו!
אל ראש ההר העפילו!
העפילו! העפילו!
אל ראש ההר העפילו!

אחים עלו! אחים עלו!
לב מי ירה יחת מאבן נגף?
צעד עשו, ראה תראו:
אנו פי שנים אז נשגב.

העפילו! העפילו!
אל ראש ההר העפילו!
...

המעוניינים להשמיע את השיר יוכלו למצאו באתר
<http://www.zemereshet.co.il> רשת

קיפניס קורא לעליה "בחומה". נשים לב לקריאת התגר – אין מי שיחסום את הדרך לפדויי שבי, לא נירא מאבני נגף, נהין לרום (כלפי שמיים?), גם אם יפול קרבן לא נירתע מלהעפיל. קיפניס איננו היחיד ואף לא הראשון שהשתמש בסיפור המעפילים כדי לעודד יוזמה אנושית לעלות בחומה, ובסופו של דבר להקים מדינה יהודית בארץ ישראל. חיים נחמן ביאליק בפואמה הגדולה שלו "מתי מדבר" שפורסמה ב 1902 תאר את המתים – דור יוצאי מצרים, ענקים ושלוים, מגודלי שיער וחמושים מכף רגל ועד ראש, כאילו אינם מתים בכלל, אלא ישנים שנת-ארעי. אולם יש שהם מתעוררים

לתרבות! לרמזים! התאחדו! הימינו!
על-אף השמים וחקמם –
הננו ועלינו –
בסערה!"

"הננו ועלינו!"

אם-אסף האל מעמנו את-ידיו
וארוננו מקומו לא-מוש –

נעל-נא אפוא בלעדיו!

ותחת עין ועמו, לברק תמת מבטו,

נרד לפנינו תועפות הקרים האלה,

ופנים נתרעה באויב הקמוש!

האזינו!

הסערה גם-היא קוראת לנו: "ההינו!"

לתרבות! לרמזים! תפרקו הקרים, ישמרו הגבעות

או יפלו פגרינו חמרים חמרים –

הננו ועלינו

נשים לב לקריאת התגר: הננו ועלינו!

אם-אָסרֵי הָאֵל מְעַמְנֵנוּ אֶת-נְדָיו

וְאָרוֹנוּ מִמְקוֹמוֹ לֹא-יָמוּשׁ –

נַעַל-נָא אַפּוֹא בְלַעֲדָיו!

איננו ממתינים לאישור אלוהי, כותב ביאליק משמם של מתי מדבר, וגם אם הארון נשאר במחנה (במדבר י"ד 44) נהיה ונעלה בלעדיו. סופה של התעוררותם של מתי מדבר –

וּפֹה כְּבַתְחֻלָּה נְטוּשִׁים בְּחֹל שְׁשִׁים רְבּוּא פְּגָרִים

וְעַל-פְּנֵיהֶם פְּעִין אֹר: הַשְּׁלִים אוֹתָם הַמָּוֶת גַּם עִם-אֱלֹהֵיהֶם.

וְאִישׁ אֵין בְּאֶרֶץ שְׂיָדַע מְקוֹמָם וּבְנִפְלָם וּבְקוֹמָם –

צָבְרָה הַסְּעָרָה הַרְרִים סְבִיבָם וַתִּסְגֵר עֲלֵיהֶם.

ואפשר שמבוטא בפואמה זו מ 1902 החשש הסמוי של ביאליק שמא סופה של התנועה הציונית הצעירה יהיה כסופן של כל התנועות המשיחיות הגדולות.⁹

סיפור המרגלים ומבנה התורה

פתחנו את דיוננו באמירה כי סיפור המרגלים הוא קו פרשת המים בתורה. סיפור זה מעמידנו על מבנה התורה: טעות מקובלת היא הסברה כי פרקי התורה מספר שמות ועד סוף דברים עוסקים בארבעים שנות ההליכה במדבר, ולא כך!

ראינו כי סיפור המרגלים במדבר י"ג י"ד אירע בשנה השנייה לצאת בני ישראל מצרים (אפשר שבתחילת חודש אב). במדבר כ' מסופר כבר על הגעתם של בני ישראל לעבר הירדן. בכ' 28 – 29 מסופר על מות אהרן. לפי במדבר ל"ג 39 היה אהרון בן מאה עשרים ושלוש במותו. כלומר סיפור מותו מתרחש לאחר ארבעים שנות הנדודים במדבר, שכן על פי שמות ז' 7 היה אהרון בן 83 כשהוא ומשה דיברו לפני פרעה. אירועי במדבר כ', הם כאמור בשנת הארבעים וספר דברים – דברי משה בערבות מואב - וודאי כבר מופנים אל דור הבנים של יוצאי מצרים עם תום ארבעים השנה (דברים א' 3). למעשה התורה איננה מספרת כלל על ארבעים שנות הנדודים.

ויסעו ויחנו

נראה כי שחקני אנסמבל עיתים קלטו נכון ענין זה. מדור מקרא-וידיאו של מקראנט העלה את הקטע "ויסעו מרעמסס" מתוך ההצגה "ויסעו ויחנו" מהצגה של אנסמבל עיתים בבימויה של רינה ירושלמי. דרך האתר ניתן להגיע לקטע זה <http://www.mikranet.org.il>. "ויסעו מרעמסס" הוא המחזה של במדבר ל"ג 5 – 35. אין בקטע מילה שאיננה מקראית וניתן לומר

⁹ על מתי מדבר של ביאליק ומסריו על רקע הסיפור המקראי ניתן לקרוא אצל גבריהו ע', "הננו ועלינו ההרה", בדפי הקשר של מכון הרצוג <http://www.etzion.org.il/dk> ועוד על ביאליק וקיפניס אצל סמט א', "פרשת שלח, המעפילים במדבר י"ד לט – מה", באתר דעת <http://www.daat.ac.il> וכן ניתן לשמוע את הרצאותיו של בני לאו בבית מורשה במדור פרשת השבוע מתשס"ט <http://www.moresheet.co.il> ובמכון ון ליר במסגרת התכנית "פוחחים שבוע" מתשס"ו <http://www.vanleer.org.il>.

שהשחקנים פשוט קוראים את הפרק. אולם הדרך בה הם מציגים את הפרק מיוחדת. בקצב, בתנועות הידיים, במחוות הגוף הם מהדהדים את השאלה – לשם מה כל הפירוט חסר המשמעות הזה? ואכן זהו פירוט חסר משמעות – למעשה במדבר ל"ג, המונה מפס' 5 את כל מקומות החנייה של בני ישראל במדבר, מציין בפס' 18 - 34 שמות של מקומות שאינם נזכרים בספר שמות או במדבר, כלומר לא אירע בהם דבר שהמספר רצה שנכיר או נדע. כל מקום חנייה כזה אין לו משמעות מלבד היותו עוד מקום לקבור בו את בני דור מצרים, שנענשו בהליכה במדבר ארבעים שנה עד כלותם של כל בני הדור הזה.¹⁰

התורה עוסקת, אפוא, בשנה הראשונה של יציאת בני ישראל ממצרים בספר שמות פרקים י"ד – מ', לאורך עשרים ושישה פרקי ספר ויקרא ועד במדבר י"ט. ומבמדבר כ' ועוד סוף ספר דברים ממשיך המספר ומוסר על אירועי השנה הארבעים עם תום הנדודים. התורה איננה עוסקת, אפוא, בארבעים שנות הנדודים של בני ישראל במדבר, אלא בשנתם הראשונה והאחרונה בלבד.

---

¹⁰ ענין זה שמעתי מפי מורי ורבי ד"ר יאיר ברקאי (הכהן).